

mai magyarul beszélők mely rétegei milyen szavakat ismernek, és milyeneket használnak. Így bizonyára nem ismert a mai köznyelvben a *csausz*, a *bég* név *bék* változata, és feltehetően ismeretlen a *hodzsa* és a *pasa* is.

A fentieket figyelembe véve a kötet adatai alapján a következő oszmán-török eredetű magyar köznevekből keletkeztek a hódoltság idején vagy azt követően személy-, illetve azokból helynevek: *basa* ~ *pasa*, *bég* ~ *bék*, *csausz*, *cseszme*, *dag* (?), *duttyán*, *dzsámi*, *hadzsi*, *haramia*, *hodzsa*, *jancsár* ~ *janicsár*, *mecset*, *subasa* ~ *szubasa*, *tabak* ~ *tobak*, *tabán* (?).

Annak ellenére, hogy a kötet több pontján találunk egyes helynevek keletkezésére vonatkozó népi magyarázatokat, melyek lényegében népetimológiák, a szerző külön alfejezetet is szentelt e kérdésnek (160–6). Meggyőződésem, mint már jeleztem, hogy az ittenieken kívül jó néhány népetimológia található még a kötet előző fejezeteiben is.

Érdekes, sokszor rendkívül mulatságos népi magyarázatok és szakirodalmi megállapítások segítségével ismerhetjük meg az efféle naiv magyarázatok logikáját és tudományos értékét. Elegendő lesz a bajóti *Jaj-hát* helynév keletkezésére adott népi magyarázatot idézni: „A monda szerint egyszer egy nagy török sereg közrefogott egy kisebb magyar csapatot. Amikor már látták, hogy nem menekülhetnek, a törökök kiabálni kezdtek: *Jaj, hát most nektek, magyarok*” (161–2).

A kötet, és természetesen az ismertetés is, a tanulságok levonásával zárul.

Néprajzi vonatkozásban fontos eredmény, hogy a szerző használható forrásanyagot tett elérhetővé a török történeti mondák kutatói számára. Azonban az országos földrajzinév-gyűjtés eredményeinek a közlésében megmutatkozó egyenetlenség miatt az adatok földrajzi szóródása nem mutathat reális képet.

A nyelvészeti „vizsgálódás” legfontosabb, bár egyáltalán nem új eredménye annak megállapítása, hogy a török uralom alatt, illetve azt követően a magyar nyelvterületen keletkeztek oszmán-török eredetű földrajzi nevek, s ezek egy része még ma is használatban van. A kutatás egyik eredménye az, hogy a nyelvészek által alig használt megyei földrajzinév-gyűjteményekből a már ismert nevekhez újabb példaanyagot tett elérhetővé (*Babadag*, *Cseszme*, *Dömörkapu*, *Hocsa kert*, *Kula*, *Tabán*, *Tatali* stb.), némely esetben pedig a névtani szakirodalomban még nem tárgyalt helynevekre (*Beslia*, *Duttyán*, *Hadzsi*, *Haramia*, *Hóbiárt basa*, *Karkula*, *Tobak szer* stb.) irányította rá a figyelmet.

BASKI IMRE

**BAUKO JÁNOS: RAGADVÁNYNÉV-VIZSGÁLATOK
KÉTNYELVŰ KÖRNYEZETBEN
(NÉGY SZLOVÁKIAI MAGYAR TELEPÜLÉS
RAGADVÁNYNÉVRENDSZERE)**

**Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara –
Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nyitra–Budapest, 2009. 226 lap**

A ragadványnevek vizsgálata számtalan hozadékkal jár a nyelvtudomány, azon belül pedig a névkutatás számára. Különösen igaz ez, ha a korpusz a Kárpát-medence határon

túli, magyarok lakta régióiból származik. Ilyenkor nem csupán a hagyományos, az elődök által kitaposott ösvényen haladhat a kutató, ugyanis a feldolgozás szempontrendszerét olyan megközelítésmódokkal egészítheti ki, amelyek a kisebbségi lét névalkotási és -használati sajátosságaiba engednek betekinteni.

A munka előéletéről tudni kell, hogy a szerzőt már az ezredfordulót megelőzően foglalkoztatta a téma. Korábbi, magyar és szlovák nyelven publikált tanulmányaiban több részkérdést is érintett, amelyekkel mintegy előkészítette 2008-ban megvédett doktori disszertációját és az abból kiteljesedő, 2009-ben immár nyomdából is kikerült színvonalas kismonográfiáját.

A gyűjtés négy, máig magyardomináns szlovákiai kutatóponton történt: Izsán (szlk. Iža), Hetényen (szlk. Chotín), Dunamocson (szlk. Moča) és Búcsón (szlk. Búč). Ezek földrajzilag lényegében szomszédosak egymással: a Duna bal partján elterülő kompakt magyar nyelvterületen találjuk őket. Noha a szerző a kismonográfiában tételesen nem mondja ki, de az általa feldolgozott korpuszból mindenképpen kirajzolódik, hogy a földrajzi közelség ellenére két-két kutatópontja szorosabb egységet alkot egymással. Ezek a politikai határokkal északi irányból leválasztott kompakt magyar nyelvterület egyfajta reprezentánsainak tekinthetők. BAUKO JÁNOS tulajdonképpen így kíván a szlovákiai magyar beszélőközösség nyelvi életrajzának felvázolásához adalékokkal szolgálni.

A könyv mindenképpen úttörő jellegűnek számít: noha korábban a magyar nyelvterület északi peremén is folytak ragadványnév-kutatások, közülük azok, amelyek napvilágot láttak, szinte kivétel nélkül egy-egy kisebb lélekszámú település korpuszát vették górcső alá. Arra az előzmények közül tudomásom szerint egyáltalán nem akad példa, hogy több felvidéki település ragadványnév-állományának komplex feldolgozására került volna sor. A kismonográfia újdonságértékéhez nagyban hozzájárul, hogy a szerző a névanyag feldolgozását megelőzően egy rövid kitekintés erejéig mindazokat a ragadványneves munkákat számba veszi, amelyek a 20. század első harmada óta Szlovákia területén folytak és folynak (18–37). Ez nemcsak a magyar, de a szlovák nyelvészek számára is kellő tanulságokkal szolgálhat, hiszen a korábbi munkák többsége lényegileg figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy a különféle nyelvek és etnikumok érintkezése, valamint a kétnyelvűség a ragadványnevek vizsgálatakor is érvényesíthető szemponttá tehető. BAUKO JÁNOS a szlovák kutatók által végzett gyűjtések kapcsán maga is felhívja az olvasó figyelmét, hogy a szlovák előzményekben nemegyszer találkozni magyar vonatkozású adatokkal. Egyúttal megállapítja, hogy mind magyar, mind pedig szlovák részről nagyobb figyelemben kellene részesíteni a különféle irányú ragadványneves lexikai kölcsönzéseket, amelyekről egy-egy település, (kis)térség névállományában egyértelműen kimutatható, hogy a másik nyelvből származnak.

A kismonográfia hat fejezetre tagolódik. A bevezetésben (5–6) az ilyenkor szokásos formaságokon túl megtörténik a kutatási célok megfogalmazása. A második részben „A ragadványnevekkel kapcsolatos általános kérdések” alatt (7–18) a *ragadványnév* fogalmának definiálásával, keletkezésmódjával, történetiségével, személynévrendszeren belüli helyével, valamint tudománytörténeti kérdésekkel foglalkozik a szerző. A harmadik fejezetben (38–45) történik meg a négy kutatópont bemutatása. Ezután a gyűjtés módszereiről, illetőleg a szerző által felhasznált forrásokról kapunk áttekintést (46–52).

A munka legtestesebb részét az ötödik fejezet alkotja (53–140), amelyben megtörténik a korpusz tüzetes elemzése. Elsőként az írott forrásokban fellelt névállományt teszi nagytű alá a szerző. A korpusznak ez a szelete meglehetősen vegyesnek mondható, hiszen

egy része levéltári anyagokban elérhető jegyzőkönyvekből, telekkönyvekből, különféle nyilvántartásokból, másik része egyházi és állami anyakönyvekből származik. Mindazonáltal BAUKO JÁNOS jó érzékkel emeli ki belőlük azokat a sajátosságokat, amelyek az ilyesféle anyagból tanulságként kiolvashatók. Ezt követően az élőnyelvi anyag számbavételére kerül sor, a névadás indítékára, a szlovákiai magyarok kétnyelvűségének néválományra gyakorolt hatására, az attitűdökre, a biológiai nemekre, az életkorra figyelve. Az életkor tárgyalásán belül külön alfejezetet kapnak a diákragadványnevek (89–104). Ez utóbbi alfejezet tanulsága az, hogy a legfőbb különbségek „elsősorban a felnőttek és diákok névrendszerének összehasonlításában mutatkoznak”. A szerző tételesen nem mondja ki, de a korlétra mentén tagolható korpusz egyes szeleteinek egymás mellé állításából jól kiolvasható, hogy az eltérések mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt megragadhatók.

A dialektológiai szempontok érvényesítésekor a kismonográfia a hangtani jelenségeken túl a valódi és jelentésbeli tájszókból származó ragadványneveket mutatja be és elemzi. Továbbá itt kerül sor e sajátos lexikai állomány állandósult szókapcsolatokból keletkezett rétegének a tárgyalására. BAUKO JÁNOS külön figyelmet szentel a névélettani kérdéseknek, leginkább a névöröklés jelenségét állítva a középpontba.

A névszerkezeti vizsgálatok betekintést nyújtanak az elemfajták kombinálásának gazdag variációrendszerébe. BAUKO tizenkétféle névszerkezeti típusra osztja fel az általa analizált néválományt. A diagramban összesített eredmények alapján megállapítható, hogy statisztikailag a szerző által egyelemű ragadványneveknek minősített szerkezetű típus tekinthető a leggyakoribbnak (62%). A háromelemű nevek viszont mindössze 4%-át teszik ki a négy kutatóponthoz köthető korpusznak. Jóllehet a monográfiában nem történik erre utalás, a szerző itteni megállapításai természetesen a szótagszámmal kapcsolatos megfigyelésekkel is összefüggésbe hozhatók, amikor a beszéd szegmentális szerkezetének a kérdéseit boncolgatja.

A régebbi névtani munkákban bevett szokásnak mondható a korpusz szófajtani rendszerezése, ám ennek hasznosságáról, névtani hozadékáról a szakmának is megoszlik a véleménye. BAUKO JÁNOS itt azt az áthidaló megoldást választja, hogy az egyes típusok kialakításához a szófaji eredet kérdését teszi meg a rendszerezés alapjává. Ezzel részben sikerül elkerülnie azt a csapdát, amely ennek a szempontnak az érvényesítésekor gyakorta kárhóztatható, hogy ti. egyesek a tulajdonnéven belül állítanak fel szófaji csoportokat, ami még akkor is fából vaskarika, ha elfogadjuk: a tulajdonnevek nem sorolhatók be a főnevek közé, sőt tulajdonképpen nem is tekinthetők szófajoknak.

A szófajtani eredet szerinti rétegek kialakításánál lényegesen több hozadéka van a szerző ragadványneveken végzett morfológiai vizsgálatainak. Ez a megközelítésmód ugyancsak kiválóan alkalmas a szóalkotás sokszínűségének bemutatására.

Kevésbé bevett gyakorlatnak számít a ragadványnevek elemzésekor a szótagszám vizsgálata. A táblázatos összesítés után FARKAS FERENC-re hivatkozva helyesen állapítja meg a szerző, hogy a néhány szótagos ragadványnevek korpuszon belüli túlsúlya bizonyára a memorizálást segítő névritmikával, valamint a nevek percepciójával is összefüggésbe hozhatók. A nyelvi kifejezőeszközök vizsgálata stilisztikai szempontokat takar. A fejezet bevezetője (136–7) alapvetően a szakirodalomból ide kapcsolható megállapításokat citálja, hogy aztán ezekre támaszkodva a szemantikai, lexikai, morfológiai és hangtani eszközöket maga is alaposabban vallatóra foghassa.

Az összegzésnek szánt hatodik fejezet (141–4) után a szokásosnál terjedelmesebb szlovák és angol nyelvű összefoglalót találunk (145–52; 153–60), amit ez esetben azért üdvözülhetünk, mert általuk a magyarul nem vagy csak kevésbé tudó kutatók is képet alkothatnak a munkában megfogalmazódó eredményekről. Csupán reménykedni tudunk, hogy a későbbiekben a magyar és a szlovák névkutatók és szociolingvisták között az eddigieknél termékenyebb együttműködés indulhat el.

Az összefoglalók után közel ötszáz tételből álló, gondosan összeállított bibliográfia alapján tájékozódhatunk a téma szakirodalmáról (161–89). Ebben számtalan olyan munka szerepel, amelyekre korábban magyarországi szerzők alig vagy egyáltalán nem hivatkoztak. A könyvnek ez a része tehát egyaránt jó kiindulási alapot jelent a ragadványnévkutatásra vállalkozó gyakorlott és kezdő szakemberek számára. A dolgozathoz szervesen hozzátartozó első melléklet (190) térkép segítségével ad eligazítást a kutatópontok földrajzi behatárolásához. A második melléklet alapján (190–202) a négy kutatópont család- és keresztnéveinek gyakoriságát tanulmányozhatjuk; a gyakoriság ugyanis köztudottan nagyon jó kiindulási alapot jelent egyes ragadványnevek motivációs hátterének megvilágításához. A harmadik melléklet (203–26) mutatója a vizsgálat tárgyát képező négy település élőnyelvi ragadványneveinek betűrendes felsorolását tartalmazza, jelentősen megkönnyítvén az olvasó dolgát a kiadványban való tájékozódásban és a nevek visszakeresésében.

BAUKO JÁNOS munkájáról elmondhatjuk, hogy az azt megalapozó gyűjtés és a feldolgozás kellően alaposnak, módszertanilag jól előkészítettnek minősíthető. Nemcsak a többi szlovákiai magyar, hanem az összes határon túli térség ragadványnév-állományának feltárásához is egyfajta mintául szolgálhat. Külön érdeme, hogy a szűkebben értelmezett névtani szempontokon kívül a szociolingvisztika élőnyelvi, kontaktológiai és attitűdökkel kapcsolatos megközelítésmódjait is avatott módon alkalmazza, ezzel is új, eddig kevésbé járt utat mutatva a Kárpát-medencében folyó ragadványnév-kutatásoknak. A munka érdemei között említhetjük, hogy a szerző a szinkrón vizsgálatokat írott források adatainak feldolgozásával igyekszik mind teljesebbé tenni, jelezvén, miféle lehetőségeket kínálhatunk ki egy térség ragadványneveinek komplex vizsgálatakor.

Bízást állíthatjuk, hogy a kisonográfia által nemcsak a magyar, de a közép-európai térség névtani kutatásai is jelentősen gazdagodtak. Ismervén a szerző távolabbi terveit csak arra biztathatjuk, hogy a kompakt magyar nyelvterület északi peremén végzett vizsgálatait az attól északabbra fekvő nyelvhatár irányába is bátran és mielőbb terjessze ki.

VÖRÖS FERENC

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE FÖLDRAJZI NEVEI II. A GYŐRI JÁRÁS

Sorozatszerkesztő: UNTI MÁRIA. Közzétette: ÁBRAHÁM IMRE – UNTI MÁRIA

Szerkesztette: UNTI MÁRIA – VARGA JÓZSEFNÉ

Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kara, Győr, 2009. 364 lap

1. A Győr-Moson-Sopron megye földrajzi neveit bemutató sorozat 1998-ban megjelent első kötete (A Kapuvári járás) után 2009-ben kezünkbe vehettük a Győri járás földrajzi